

11. Єні О., Матієк Л. Досудова доповідь у судовому кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2(14). С. 42–50. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chasoruspnu.gov.ua/chasorups/ua/pdf/2-2017/eni.pdf>

12. Правила Ради Європи про пробацію Рекомендація CM/Rec(2010)1 (неофіційний переклад) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/16806f4097>

13. Легких К. В. Деякі проблемні питання застосування досудової доповіді в кримінальному процесі України. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні: матеріали міжнародного круглого столу (22 червня 2018 року)*. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 78–80.

Стаття надійшла до редакції 21 червня 2019 р.

УДК 343.431

DOI 10.33111/lre.2019.18.199

М. О. Зелений*,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
помічник судді Шевченківського
районного суду м. Києва**

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ УЧАСНИКИ АНТИТЕРОРЕСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті здійснено кримінологічну характеристику злочинів учасників антитерористичної операції та осіб, які їх вчинили, наведено дані про мотиви та мету вчинених злочинів, а також дані про потерпілих від цих злочинів.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, злочини, учасники антитерористичної операції, мотиви вчинених злочинів, потерпілі.

*Zeleniy M.O., PhD student of the Criminal Law and Process Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, assistant judge in Shevchenko district court of Kyiv

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIMES, WHICH THE PARTIES OF THE ANTI-TERRORIST OPERATION HAVE MADE

**Науковий керівник: завідувач кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», к.ю.н., доцент Васильківська І.П.

В статье осуществляется криминологическая характеристика преступлений участников антитеррористической операции и лиц, их совершивших, приводятся данные о мотивах и целях совершенных преступлений, а также данные о пострадавших от этих преступлений.

***Ключевые слова:** криминологическая характеристика, преступления, участники антитеррористической операции, мотивы совершенных преступлений, пострадавшие.*

The article provides a criminological description of the crimes of the participants of the anti-terrorist operation and the perpetrators of them. The article provides data on the motives and purpose of the crimes committed, as well as data on the victims of these crimes.

***Keywords:** criminological characteristics, crimes, participants of anti-terrorist operation, motives of crimes committed, victims.*

Постановка проблеми. Відповідно до інформації, опублікованої Державною Службою України у справах ветеранів війни та учасників Антитерористичної операції в Україні, станом на 01 квітня 2019 року 363 253 особи з числа учасників антитерористичної операції отримали статус учасника бойових дій [1].

Як засвідчує історія збройних конфліктів, безпосередня участь у них негативно впливає на психологічний стан осіб та їх подальше життя. Так, згідно з даними американського національного дослідження ветеранів війни у В'єтнамі 30,6 % американців, що брали у ній участь, у подальшому були визнані такими, що захворіли на посттравматичний стресовий розлад (далі — ПТСР), частковий ПТСР було виявлено у 22,5 %. У 55,8 % осіб, що мали ПТСР, знайдено граничні нервово-психіатричні розлади. Ймовірність стати безробітним (у порівнянні з іншими особами) в осіб, що брали участь у збройному конфлікті у 5 разів більше, розлучення пережило 70 % ветеранів війни у В'єтнамі, батьківські проблеми були у 35 % з них, крайні форми ізоляції від людей спостерігалися у 47,3 %, виражена ворожість у 40 %, здійснювали більш, ніж 6 актів насилля у рік, — 36,8 % осіб, потрапили до тюрми або були заарештовані — 50 % [2].

Згідно з наявними статистичними даними, з 2 796 000 чоловіків — ветеранів В'єтнамського конфлікту, які проходили там військову службу, на момент введення поняття «посттравматичний стресовий розлад» у DSM-III в 1980 році, у тюрмах США знаходилося 39 000 осіб. Ще 37 500 осіб були умовно-достроково звільнені, 250 000 перебували на іспитовому строкові, а 87 000 осіб очікували рішення суду [3].

Схожі тенденції були відмічені дослідниками і на пострадянському просторі. Так, станом на листопад 1989 року, кількість розлучень і гострих сімейних конфліктів у сім'ях «афганців» складала 75 %, більш ніж 2/3 ветеранів не були задоволені роботою і часто змінювали її через конфлікти, що періодично виникали, 90 % мали заборгованість у вищих навчальних закладах або погану успішність, 60 % страждали від алкоголізму і наркоманії, спостерігалися випадки суїциду або ж його спроб, 3700 ветеранів афганської війни знаходилися в тюрмах [4].

Таким чином, можна констатувати, що наразі в Україні існує проблема, аналогічна проблемам інших країн, громадяни яких брали участь в локальних конфліктах, — проблема розробки дієвих заходів щодо профілактики злочинності учасників антитерористичної операції (далі — АТО). Розробці профілактичних заходів, у свою чергу, має передувати кримінологічна характеристика як осіб — учасників АТО, що вчинили злочин, так і самих злочинців.

З цією метою нами було опрацьовано 200 вироків у справах, де обвинуваченими були особи, які отримали статус учасника бойових дій і брали участь у проведенні АТО. Проаналізовані вирoki були ухвалені судами на всій території України у період з жовтня по листопад 2018 року, опубліковані у Єдиному державному реєстрі судових рішень і містять відмітку про набрання ними законної сили.

Аналіз останніх наукових досліджень. На сьогодні у науковій літературі підвищена увага приділяється питанням впливу АТО (наразі — Операції об'єднаних сил) на криміногенну обстановку в Україні, зокрема дане питання досліджується у працях А. В. Гаркуші, О. М. Джужи, Є. В. Сидорова, В. Д. Сущенка, О. О. Титаренка. Також висвітлюються проблемні аспекти, пов'язані з негативним впливом на психіку осіб участі у бойових діях на сході України, а також шляхи реабілітації цих осіб. Даним проблемам присвячені дослідження П. В. Ворони, І. Хрипливого, М. М. Матяша, Л. І. Худенко та багатьох інших. У свою чергу дослідження, де б здійснювалася кримінологічна характеристика злочинців учасників АТО, відсутні.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є надання кримінологічної характеристики злочинності учасників АТО шляхом визначення характерних ознак злочинців, вчинених останніми, а також особистісних властивостей злочинців — учасників АТО.

Основні результати дослідження. Відповідно до визначення, яке дає тлумачний словник Ожегова, в загальноживаному значенні характеристика — це описання характерних, відмінних ознак чогось або когось. У свою чергу Л. М. Давиденко ще у 70-ті роки минулого століття визначив кримінологічну характеристику як сукупність таких властивостей діянь та особистісних особливостей злочинців, які важливі для розуміння причин, що обумовили певні злочини, а також для розробки попереджувальних заходів [5].

Незважаючи на те, що існують різні погляди на розуміння сутності такої категорії, як кримінологічна характеристика, можна виділити два головні підходи до визначення ознак (властивостей), які на думку тих чи інших вчених, слід включати до кримінологічної характеристики певного виду злочинності. Згідно з першим (вузьким) підходом, до такої характеристики включаються лише цифрові показники. Згідно з другим (розширеним) підходом до цифрових показників додаються ще детермінаційні та попереджувально-значущі ознаки [6, с. 246].

Прихильники першого підходу, до яких, зокрема, належать М. Ю. Валуйська, А. І. Долгова, А. Ф. Зелінський, В. В. Молодик та інші, включають до ознак кримінологічної характеристики кількісні та якісні показники злочинності, а також відомості про особу злочинця [6, с. 248]. Прихильники другого підходу, зокрема О. М. Литвинов, пропонують виділяти такі групи елементів кримінологічної характеристики злочинності:

- кримінологічно-значимі ознаки злочину — дані про предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця, мотив та мету злочину, дані про особу потерпілого;

- дані, які характеризують кримінологічну ситуацію вчинення злочину, — статистична поширеність злочинів, дані про соціальні умови злочину (соціально-політична, соціально-економічна характеристики, час, географія, соціальне середовище тощо);

- ознаки, які визначають специфіку діяльності із попередження злочинів — причини злочинів, наслідки злочинів, механізм злочину, обставини, що сприяють злочинам [7, с. 585].

Ми поділяємо думку І. М. Даньшина, який зазначав, що причини та умови злочинів, а також заходи їх запобігання, виходять за межі кримінологічної характеристики, оскільки взаємодіють із злочинністю як відокремлені соціальні категорії [8, с. 8–9]. Натомість, ознаками, які слід застосовувати для надання кримінологі-

чної характеристики того чи іншого виду злочинності, є дані про злочин, дані про особу злочинця, мотив та мету злочину, дані про особу потерпілого.

Як засвідчують результати проведеного нами дослідження, найчастіше учасники АТО вчиняють злочини, які належать до категорії тяжких (49,6 % від загальної кількості злочинів), на другому місці знаходяться злочини середньої тяжкості (35 %). Питома вага злочинів невеликої тяжкості та особливо тяжких злочинів у загальній структурі злочинів становить відповідно 13,2 % і 2,2 %.

Варто зазначити, що 49,5 % злочинів, що вчиняють учасники АТО, належать до злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів). При цьому майже у половині проаналізованих нами випадків учасники АТО притягувалися до відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України).

На другому місці у структурі злочинів учасників АТО знаходяться злочини проти власності. Питома вага їх складає 15 %. Здебільшого учасники АТО були притягнуті до відповідальності за вчинення крадіжок. Насамперед, це дрібні, побутові крадіжки, вчинені особами, що не мали постійного місця роботи або ж іншої офіційної зайнятості на момент притягнення до кримінальної відповідальності.

Третьюю за розповсюдженістю категорією злочинів, згідно даних нашого дослідження, є злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (8,2 % від загальної кількості). Основним злочином у цій групі було придбання, перевезення та зберігання наркотичних речовин без мети збуту.

Особливу увагу слід приділити тому факту, що 7,9 % вчинених злочинів були пов'язані із незаконним поводженням зі зброєю та бойовими припасами (ст. 263 КК України). За показами засуджених, основна маса зброї та бойових припасів, що фігурує у цих справах, була вивезена учасниками АТО із місць служби, що в свою чергу свідчить про недостатній рівень контролю за обігом зброї у Збройних Силах України. Крім того, повертає до себе увагу і те, що значна частка осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вказані злочини, пояснювали свої дії тим, що придбали та зберігали зброю з метою самооборони, тобто були скептично налаштовані до правоохоронних органів, вважаючи правоохоронців неспроможними забезпечити їм особисту безпеку. Також, в силу наявності практичного досвіду використання

зброї, існує висока ймовірність того, що учасники АТО, що зберігають зброю, готові її ефективно застосувати, що потенційно підвищує ймовірність вчинення злочинів із застосуванням зброї.

Крім зазначених категорій злочинів, до структури злочинів учасників АТО також належать:

- злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту (5,3 %);
- злочини проти життя та здоров'я особи (4,5 %);
- злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів (3 %);
- злочини проти громадського порядку та моральності (2,3 %);
- злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (1,2 %);
- злочини проти волі, честі та гідності особи (0,8 %);
- злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (0,8 %);
- злочини проти довкілля (0,5 %);
- злочини проти безпеки виробництва (0,5 %);
- злочини проти правосуддя (0,5 %).

Говорячи про мотиви злочинів учасників АТО, варто зауважити, що у 73,8 % проаналізованих нами вироків цієї інформації немає. У 18,3 % випадків мотиви вчинення злочинів були корисливими. У 4,8 % випадків мотивом вчинення злочину стали неприємні відносини, що раптово виникли. Також мотивами вчинення злочинів учасників АТО були явна неповага до суспільства (2,4 %) та, у одному випадку, перешкоджання законній діяльності працівника правоохоронного органу.

У свою чергу найрозповсюдженішою метою вчинення злочинів учасниками АТО було ухилення від проходження військової служби (50 % випадків). Також розповсюдженими різновидами мети було бажання заволодіти чужим майном (18,8 % випадків) і бажання вжити наркотичні засоби (у 7,4 % випадків). Привертає окрему увагу те, що у 6,4 % випадків засуджені вказували як на мету вчинення злочину бажання захиститися від чогось або когось.

Що ж стосується кримінологічної характеристики осіб — учасників АТО, що вчинили злочин, то майже всі вони чоловіки (лише в одному випадку до кримінальної відповідальності було притягнуто жінку — учасницю АТО). Засуджені у більшості проаналізованих вироків громадяни України (лише в одному випадку учасник АТО,

притягнутий до кримінальної відповідальності, мав громадянство іншої держави).

Притягнуті до кримінальної відповідальності учасники АТО, згідно даних нашого дослідження, є повнолітніми особами працездатного віку, що пояснюється специфічними вимогами до осіб, задіяних на службі у збройних формуваннях. Вікова структура злочинності учасників АТО виглядає наступним чином: найчастіше злочини вчиняються особами у віці від 30 до 50 років (53,5 %), частка осіб у віці від 18 до 25 років, а також у віці від 25 до 30 років серед проаналізованих злочинів становить 20,3 % і 20,8 % відповідно. Кількість осіб у віці від 50 до 65 років у аналізованих справах становить 5,4 %.

Рівень освіти учасників АТО, що вчинили злочин, відносно низький. Так, найчастіше притягувалися до відповідальності особи з професійно-технічною або ж повною загальною середньою освітою (40,1 % і 38,1 % відповідно). Частка осіб, що здобули вищу освіту (базову або ж повну), серед засуджених становила 9,4 %. 4,9 % засуджених мали лише базову загальну середню освіту. Ще у 7,5 % випадків судом не встановлювалися відомості про освіту засуджених.

Що ж стосується зайнятості досліджуваної категорії осіб, то у 62,3 % випадків засуджені проходили службу у Збройних Силах України (за контрактом або ж за призовом). У 23,3 % випадків засуджені ніде не працювали та не навчалися. 10,9 % засуджених на момент вчинення злочину працювали. 13,6 % засуджених осіб навчалися або перебували на пенсії.

За сімейним станом більш схильними до вчинення злочинів виявилися учасники АТО, які не перебували в офіційних шлюбних відносинах. Так, з притягнутих до кримінальної відповідальності учасників АТО на момент вчинення злочину в офіційному шлюбі не перебували 58,4 %. 38,6 % з них були одружені, стосовно 3 % засуджених інформація про сімейний стан відсутня.

Схожа ситуація і з утриманнями. 65,8 % засуджених учасників АТО не мали осіб на утриманні; 19,8 % осіб мали на утриманні одну неповнолітню (малолітню) дитину, 10,3 % осіб мали дві і більше дитини, приблизно по 2 % осіб мали на утриманні троє і більше дітей або ж непрацездатних батьків.

Висновок про незадовільний стан здоров'я учасників АТО, що вчинили злочини, за результатами аналізу вироків судів зробити неможливо. У проаналізованих нами справах лише 2,5 % засуджених отримували поранення в зоні АТО, ще 1,5 % осіб мали інвалідність.

1,9 % осіб у проаналізованих вироках перебували на обліку у лікаря-нарколога і жодна особа не була на обліку у лікаря-психіатра.

Злочинність учасників АТО у проміжок часу, охоплений проаналізованими нами вироками, загалом не мала характеру рецидивної. Так, на момент засудження 82,6 % осіб раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності, ще 7,4 % осіб мали судимості, 6,4 % осіб на момент постановлення вироку раніше звільнялися від кримінальної відповідальності або ж від відбування покарання.

З числа засуджених 28,7 % осіб позитивно характеризувалися за місцем проживання. Позитивну характеристику за місцем служби мали 19,8 % осіб. Посередньо характеризувалися за місцем проживання 15,3 % осіб, за місцем служби — 8,9 %. У свою чергу негативну характеристику за місцем проживання мав лише один засуджений, в той час як за місцем служби негативно характеризувалися 17,3 % осіб. Також слід зауважити, що у текстах вироків були відсутні відомості про характеристики засуджених за місцем проживання або ж місцем служби у 55,4 % і 53,9 % випадків відповідно.

Надаючи характеристику потерпілим у злочинах, вчинених учасниками АТО, слід зазначити, що у 63,8 % випадків вчинені злочини не завдавали шкоди інтересам фізичних чи юридичних осіб. Це пояснюється тим, що найрозповсюдженішим злочином серед учасників АТО є ухилення від несення військової служби, тобто злочин із формальним складом. У злочинах з матеріальним складом у 49,2 % випадків шкода завдавалась майну потерпілих, у 42,6 % випадків — їх здоров'ю, а у 8,2 % випадків — життю.

У 34,2 % проаналізованих нами випадків потерпілими були фізичні особи, у 2 % випадків — юридичні особи. Фізичні особи — потерпілі у злочинах, вчинених учасниками АТО, здебільшого чоловіки (73,9 %), громадяни України (100 %), у 36,2 % випадків — знайомі з злочинцем, у 7,2 % — працівники правоохоронних органів. Юридичні особи — потерпілі у даній категорії злочинів, зазвичай належать до категорії юридичних осіб приватного права (83,3 % випадків).

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що основним злочином, за який притягуються до кримінальної відповідальності учасники АТО, є ухилення від несення військової служби. Також серед цієї категорії осіб розповсюджені крадіжки, перевезення, зберігання наркотичних засобів без мети збуту та зберігання без передбаченого законом дозволу зброї та бойових припасів. Типо-

вий злочинець з числа осіб — учасників АТО — це раніше не судимий повнолітній чоловік у віці від 30 до 50 років, громадянин України з повною загальною середньою або ж професійно-технічною освітою, що на момент вчинення злочину проходить службу у Збройних Силах України, або ж після завершення служби ніде не працює, не одружений, не має дітей (інших утриманців), не перебуває на офіційних обліках у лікарів нарколога чи психіатра, формально позитивно характеризується за місцем проживання та негативно за місцем служби, крім того, не має серйозних проблем зі станом здоров'я. Найбільш розповсюдженою метою вчинення злочинів учасників АТО є бажання ухилитися від проходження військової служби, на другому місці — корисливі мотиви. Наведені дані є основою для розробки заходів щодо профілактики злочинів, вчинених учасниками АТО.

Список використаних джерел

1. Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyyh-dij.html>
2. Тимченко А.В. Психогении в экстремальных условиях. Боевая психическая травма и методы ее коррекции. Харьков: ХВУ, 1995. 91 с.
3. Ушенин С. Посттравматический синдром с позиции судебно-психиатрического эксперта [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lb.ua/society/2018/12/06/414196_postravmaticheskiy_sindrom.html
4. Сенявская Е.С. Психология войны в XX веке. Исторический опыт России [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.e-reading.club/chapter.php/1019663/22/Senyavskaya_-_Psihologiya_voyny_v_NN_veke_Istoricheskiy_opyt_Rossii.html
5. Давыденко Л.М. Проблемы предупреждения преступлений, посягающих на безопасность труда в промышленности и строительстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Москва, 1976. 24 с.
6. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «Криминологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 246–249.
7. Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та криминологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586.
8. Криминологія. Особлива частина / За ред. І.М. Даньшина. Харків, 1999. 232 с.

Стаття надійшла до редакції 25 червня 2019 р.